

برنامه‌درسی ملی

الزامات قبل از اجرا

فرخ لقارئسی دانا
متخصص تعلیم و تربیت (Ed.S.)

اشاره

همان‌طور که در شماره‌های پیش نیز گفته شد، سند برنامه‌درسی ملی، چارچوبی کلی و عمومی برای نظام آموزش و پرورش، صرف‌نظر از تفاوت‌های فردی و محلی، به منظور رسیدن به هدف‌های تربیت ملی است. در واقع این سند راهنمایی کلی برای تجهیز کردن افراد به دانش، مهارت‌ها، بینش و توانمندی‌هایی است که برای مشارکت فعال در اجتماع و رقابت سالم در دنیای کار پیچیده و متغیر امروزی لازم است. هدف نهایی تربیت در برنامه‌درسی ملی جمهوری اسلامی ایران که در متن سند برنامه‌درسی ملی مستتر است، تربیت افرادی باسواد، سالم، بانشاط، بااخلاق، مسئولیت‌پذیر، خودراهبر، مشارکت‌جو و جامعه‌پذیر، ماهر برای ایفای نقش اجتماعی و انجام دادن کار و حرفه‌ای دل‌خواه و مشتاق به یادگیری مستمر و مادام‌العمر است. در این سند، به قابلیت‌هایی اشاره شده است که کسب آن‌ها موجب تحقق هدف غایی است. سواد پایه به عنوان امکانی برای مطالعات بیشتر و وسیع‌تر، ریاضیات و علوم، فناوری اطلاعات و ارتباطات، مهارت‌های تفکر و خودبالندگی، خلاقیت، ادراک درست و عمیق از قضایا، رقابت سالم و سازنده، همه با رفتارهای اخلاقی قابلیت‌های ممتاز اشاره شده در سند توأم است. انجام این مهم به برنامه‌ریزی‌های اجرایی مفصلی نیاز دارد و بایسته‌ها و الزاماتی را می‌طلبد که به بعضی از آن‌ها در شماره پیش اشاره شده است. در این شماره نیز بعضی الزامات قبل از اجرا مورد بحث قرار می‌گیرد.

الزامات قبل از اجرای سند برنامه‌درسی ملی

● تعیین استانداردها

از آن‌جا که سند ملی فقط چارچوب کلی برنامه‌درسی ملی را به دست می‌دهد، برای جلوگیری از چندگونگی تولید برنامه‌های درسی در مناطق متفاوت آموزشی، لازم است برای موارد زیر تدارک دیده شود:

● استانداردها

تهیه و تدوین استانداردهای آموزشی در سه مورد عبارت‌اند از:

۱. استانداردهای تولید برنامه‌های درسی^۱. این استانداردها

باید به تفکیک رشته‌ها و موضوعات درسی، در سطوح متفاوت تحصیلی تهیه شود و در اختیار برنامه‌ریزان درسی قرار گیرد.

۲. استانداردهای گزینش. برنامه‌ریزان درسی یا مؤلفان

کلیدواژه‌ها

استانداردها؛ تولید، گزینش و پیشرفت تحصیلی؛ خط‌مشی‌ها، سؤالات کلیدی، تعیین وظایف مسئولان، نظام‌مندی ساختار و محتوا، هماهنگی سایر نهادها.

کتاب‌های آموزشی و کمک آموزشی، محققان و ارزشیابان آموزشی، رهبران و مدیران اجرای برنامه‌های درسی از جمله معلمان، باید از دانش، تخصص و مهارت لازم برای ایفای نقش مشخص خویش برخوردار باشند. برای گزینش بهینه این افراد، استانداردها باید مشخص باشند.

۳. **استانداردهای پیشرفت تحصیلی.** برای سنجش پیشرفت تحصیلی باید ملاک و معیار سنجش در دست باشد. معیارهای سنجش در ارتباط با سند برنامه درسی ملی، بالطبع معیارهایی کلی و همگانی و مشترک است. ملاک‌هایی که انتظار می‌رود به تمامی مورد توجه قرار گیرند، عبارت‌اند از:

● کیفیت یادگیری: انتظار این است که یادگیری معنادار و عمیق و در سطح بالای هدف‌های آموزشی صورت گیرد، طوطی‌وار نباشد، بیش‌مطلب ایجاد کند و به مهارت ختم شود.

● کمیت یادگیری: استانداردهای کمیت در هر دوره، رشته و پایه تحصیلی، برای هر موضوع درسی، باید مشخص باشد.

● تأمین منابع مالی و بودجه‌ای لازم: نیاز به تأکید نیست که عدم تأمین پول برای هزینه‌های لازم، تحقق هدف‌ها را ناممکن می‌کند.

● برنامه‌ریزی آموزش‌های ضمن خدمت برای تمام دست‌درکاران درگیر در اجرا؛ شامل:

- معرفی و تبیین هدف‌ها، خط‌مشی‌ها، راهبردها و تکنیک‌های اجرای برنامه

- محتوای آموزشی

- آماده‌سازی استادان مدرس آموزش‌های ضمن خدمت که خود مرحله‌ای بسیار مهم و اثرگذار است (این استادان خود باید الگویی تمام‌نما باشند).

● اجرای آموزش‌های ضمن خدمت، مطابق با محتوای برنامه: اجرای موفق آموزش‌های ضمن خدمت، وابسته به فراهم بودن موقعیت‌ها و شرایط زیر است:

- برنامه‌ای تفصیلی همراه با راهنما

- استنادی برجسته، آگاه و الگو

- انگیزه قومی مشارکت‌کنندگان برای جذب دانش و مهارت

● ارزشیابی آموزش‌های ضمن خدمت مطابق با ملاک‌های برنامه: آموزش‌های ضمن خدمت بدون ارزشیابی درست مطابق با ملاک‌های تعیین شده در برنامه، کارایی و اثربخشی لازم را نخواهند داشت. در این راستا در موارد زیر نیز باید تدارک لازم دیده شود:

- تعیین شاخص‌های سنجش

- تعیین راهبردها و شیوه‌های سنجش

- تعیین خط‌مشی‌هایی اجرایی و اقدامی (اصلاح و تغییر) پس از سنجش و مبتنی بر نتایج آن.

پاسخ به سؤالات کلیدی

مهم‌ترین پاسخی که دست‌درکاران سطوح بالای اجرایی باید در دست داشته باشند، این است که مشخص باشد مسئولیت اجرای درست هر یک از بخش‌های برنامه با چه کسی است؟ پاسخ به سؤالات زیر، به نوعی، فراهم کردن زمینه‌های اجرا برای مسئولان است. تعیین این‌که هر مسئول:

◀ در هر دوره کاری، چه نقشی را باید در پی‌گیری و هدایت اجرای درست برنامه برعهده بگیرد و وظایف، مسئولیت‌ها و همچنین میزان اختیارات در هر رده چیست؟

◀ با چه ملاک‌هایی باید همکاران اجرایی خود را برگزینند؟

◀ از چه راهبردهایی برای آماده‌سازی مجریان همکار و هدایت اجرای برنامه استفاده کند؟

◀ چه قدر آزادی عمل دارد تا از مهارت‌های تفکر و اندیشمندی و خلاقیت خود و همکاران، در جهت هدایتشان در اجرای برنامه استفاده کند؟

◀ چگونه و از چه راه‌هایی برای تأمین منابع و تجهیزات لازم برای اجرا اقدام کند؟

◀ چگونه به تحقیق و ارزشیابی اجرای برنامه توسط عوامل اجرایی تحت مدیریت و رهبری خود بپردازد و چگونه از نتایج تحقیق و ارزشیابی در جهت اصلاح و تغییر شیوه‌های اجرایی بهره بگیرد؟

سند تحول، یک نسخه

تجویزی نیست، بلکه

ارائه فلسفه‌ای است که

موجبات تفکر مجدد و

تجدید ساختار محتوا و

روش در نظام تربیت

را برای رشد همه‌جانبه

فرد و جامعه، فراهم

می‌کند

تعیین و تنفیذ وظایف مسئولان

وظایف مسئولان اجرایی اگرچه در سطوح متفاوت از نظر محتوایی متفاوت است، اما از نظر شکلی و اقدامات بایسته، به یکدیگر شبیه است. اهم وظایف مشترک، صرف نظر از محتوا، عبارت‌اند از:

- تأمین بودجه مالی برای صرف هزینه‌های لازم و تأمین منابع، ابزارها و تجهیزات؛
- تهیه طرح برنامه اجرایی در طول مدت زمان اجرای برنامه؛
- تدارک برای بازآموزی‌های لازم؛
- تدارک برای کنترل و هدایت فرایند اجرا و کسب اطمینان از درک درست مجریان همکار برای اجرای درست برنامه (تأمین استانداردها و در عین حال بهره‌گیری از انعطاف‌پذیری برنامه‌ها)؛
- تدارک برای اجرای ارزشیابی درست براساس معیارها و استانداردها و بهره‌گیری بهینه از نتایج سنجش‌ها به منظور ارائه بازخورد؛
- فراهم کردن زمینه‌های اصلاح و تغییر برنامه براساس مستندات پژوهشی، خلاقیت‌ها و تفکر انتقادی خود و همکاران.

نمونه سؤالات اساسی قابل طرح توسط معلمان به عنوان مجریان بلافصل برنامه‌های درسی و بهره‌گیری از جمع‌بندی پاسخ‌ها به منظور اصلاح برنامه عبارت‌اند از:

- آیا آنچه به عنوان آموزش پایه معرفی شده است، واقعاً پایه است؟ چه مواردی را می‌توان کم یا زیاد کرد؟
- آیا توالی معین‌شده منطقی و قابل دفاع است؟ چه تغییراتی را می‌توان در جهت بهبود فرایند توالی ایجاد کرد؟
- آیا محتوای آموزش با برنامه هم‌خوانی دارد؟ مناسب مخاطبان هست؟ قابلیت انعطاف دارد؟ تفکربرانگیز هست؟ نشاط‌آور و برانگیزاننده هست؟
- آیا منابع و تجهیزات اجرای برنامه تأمین و کافی است؟

نظام‌مندی ساختار و محتوا

برنامه درسی ملی در صورتی به نحو مطلوب به اجرا در می‌آید که ساختار و محتوای شکل‌گیری و هدایت اجرای آن

نظام‌مند باشد. یعنی مراحل اجرایی طرح و نقشه‌ای مشخص داشته باشد که در آن الگوها و معیارهای مشخص شده‌ای، هدایتگر کار شود. تأمین این نظام در تمام سطوح کاربردی سند مورد انتظار است. لازم به ذکر است، موارد و میزان انعطاف‌پذیری برنامه‌ها باید چنان صریح و روشن بیان شود که تأمین هدف‌های غایی قابل تضمین باشد. نکته قابل ذکر و مهم در این راستا این است که «روش‌مندی»، بیشتر از نظام محتوایی سرچشمه می‌گیرد تا از نظام ساختاری؛ برای تغییر، باید روش‌ها را اصلاح کرد، جور دیگر باید دید و جور دیگر باید عمل کرد.

هماهنگی سایر نهادها

هر نوع تحول فرهنگی بدون هماهنگی همه نهادهای تأثیرگذار ناممکن است، تدارک برای ایجاد هماهنگی میان همه نهادهای درگیر، یکی دیگر از الزامات قبل از اجرای برنامه درسی ملی است. در این راستا چند اقدام باید صورت گیرد:

- شناسایی نهادهای اثرگذار
- برنامه‌ریزی برای ایجاد ارتباط و برقراری تفهیم و تفاهم
- پی‌گیری و مراقبت از ارتباط
- کنترل و ارزشیابی چگونگی ارتباط
- نکته آخر بیان مجدد این گفته است که:

«سند تحول، یک نسخه تجویزی نیست، بلکه ارائه فلسفه‌ای است که موجبات تفکر مجدد و تجدید ساختار محتوا و روش در نظام تربیت را، برای رشد همه جانبه فرد و جامعه، فراهم می‌کند» [تامپسون، ۱۹۹۴].

پی‌نوشت

1. Curriculum Standards
2. Systemic
3. Content system
4. Structure system
5. Prscriptive

منابع

۱. سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸). نگاشت سوم. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

2. Tompson, James 1994, systemic education reform. Eric Digest No. 90, Eric clearing house on educational management.